

Masarykova Univerzita – Filozofická fakulta

Křesťanství II.

Religionistika

5. Další postavy německé reformace – Melanchton, Müntzer, Butzer

Vypracovala: Marcela Halíčková

UČO 146019

FILIP MELANCHTON

Filip Melanchton se narodil roku 1497 v jižním Německu. Studoval na univerzitě v Heidelbergu, odkud ve 14 letech odchází, protože se kvůli svému nízkému věku nemůže stát magistrem¹. V 17 letech přednáší v Tübingenu; tady byl ovlivněn humanismem. Roku 1518, tedy v 21 letech, ustanoven profesorem řečtiny ve Wittenbergu; tady je zasažen Lutherovým vlivem, zatažen do reformačního tábora a staví se na Lutherovu stranu a i přes rozdílnost povah byl nejbližším Lutherovým přítelem (Melanchton byl plachý, umírněný a smířlivý humanistický učenec; byly zde i významné rozdíly v teologických postojích)². Roku 1519 vstoupil na teologickou fakultu, i když nikdy neopustil artistickou fakultu.

Na Aristotelovi a biblické teologii stavěl nové učení o přirozeném právu – leckdy se podobá Tomášovu učení jako vejce vejci – bylo třeba vytvořit „otevřený racionalismus“, opírající se o knížecí autoritu, o právní myšlení bratrsky organizovaných měst a společenství. V prvním vydání své věrouky prohlašuje, že poznat Krista znamená poznat jeho dobré skutky, nikoli však jeho obě přirozenosti a jeho vtělení. Lutherem a svým vlastním spiritualismem donucen zřící se metafyziky.³

Své hlavní teologické dílo vydává roku 1521 – *Obecné články (Loci communes)* – je to první protestantský pokus o systematickou teologii. Snaží se vysvobodit teologii z filozofických klíčků a dát ji pevný základ v Písmu.

Ve sporu Luthera a Zwingliho o skutečnou přítomnost těla Páně zůstává po boku Luthera.

Roku 1529 během disputace v Marburgu zůstával neobvykle neoblomný a razantně podporoval Luthera. Téhož roku se odklonil od Lutherova učení o reálné přítomnosti. O rok později sepsal Augsburské vyznání víry (*Confessio Augustana*), nejvýznamnější luterské vyznání víry. 1540 vydal revidovanou verzi Augsburského vyznání, ve které již není nic o reálné přítomnosti. Také vydání *Loci communes* z roku 1555 se vyhýbá otázce reálné přítomnosti.⁴

Protestantskou etiku ovlivňoval poněkud rozporuplným způsobem. V díle *Loci communes rerum theologicarum* (1521) v kapitole *De lege* popsal správné jednání, které zařadil do souboru dogmatických témat věnovaných učení o Bohu a stvoření, ale i o prokletí a požehnání. Tím vedl své následovníky k tomu, aby etiku promýšleli teologicky.

V pozdějším díle *Epigone philosophiae moralit* (1541) však v podstatě ztotožnil mravní a

¹ Heer, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, Praha 2000, str. 263.

² Lane, Tony: *Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů*, Praha 1996, str. 145.

³ Heer, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, Praha 2000, str. 284.

⁴ Lane, Tony: *Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů*, Praha 1996, str. 145 – 146.

přirozený zákon, přičemž morální zákon ostře oddělil od evangelia milosti a výklad přirozeného zákona ponechal filozofii. Tím vytvořil téměř neslýchaný precedens pro oddělení etiky od křesťanské dogmatiky⁵.

Po Lutherově smrti (1546) stanul v čele protestantského hnutí.⁶ Pro své vynikající výsledky při reformě školství je znám jako „Učitel Německa“.

Filip Melanchton zemřel roku 1560. I po smrti byl napadán pro zradu Luthera a nakonec odsouzen ve Formulí svornosti (1577).⁷ Jeho stoupenci upadli v nemilost u představitelů luterské ortodoxie jako „kryptokalvinisté“.⁸

Confessio Augustana (Augsburské vyznání, r. 1530)

Císař Karel V. svolal radu na jednání do Augsburku, kde chtěl vyjednávat s protestanty a ukončit spory.

25. 6. 1530 předložil Melanchton říšskému sněmu vyznání víry, které nabylo světově historického významu pro protestantismus. Jazyk i tón (ve snaze o panovníkovo uznání) jsou záměrně umírněné. Melanchton vyložil nové učení tak, jako by prakticky takřka neexistovaly rozdíly proti staré církevní nauce. Spor se podle něj týká několika reformních požadavků: znovuzavedení přijímání podobojí pro laiky, odstranění soukromých a placených mší, zpovědní povinnosti, postní příkazy, klášterní sliby, biskupské jurisdikce.⁹

Karel pověřil několik katolických teologů vyvrácením vyznání. Melanchton poté sepsal Obranu a předložil ji císaři – ten ji odmítl přijmout.

Konfese má dvě části: 1. 21 článků prolamující luterskou víru – některé články jsou tradičně katolické, jiné zřetelně luterské

2. 7 článků o nápravě různých výstřelků v luterské církvi.

Roku 1540 vyšla přepracovaná verze Vyznání. Hlavní změna nastala v desátém článku: „S chlebem a vínem se skutečně podávají těm, kdo se účastní Večeře Páně, tělo a krev Kristova.“ Tuto změnu uvítali Butzer a Kalvín, Luther jí byl zarmoucen.¹⁰

Cíl Augsburské konfese – doložit, že se luterská strana neodchýlila od Písma a apoštolské tradice.¹¹

⁵ Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení, ed. McGrath, Alister E., Návrat domů, Praha 2001, str. 116.

⁶ Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999, str. 496.

⁷ Lane, Tony: Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů, Praha 1996, str. 146.

⁸ Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, str. 375.

⁹ Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995, str. 200.

¹⁰ Lane, Tony: Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů, Praha 1996, str. 146 – 147.

¹¹ Filipi, Pavel: Křesťanstvo, Historie, statistika, charakteristika křesťanství, CDK, Brno 1996, str. 116.

Je otázka, zda obnova jednoty na základě Augsburské konfese byla vůbec možná. Melancton záměrně či nevědomky prostě vynechal velmi důležité rozporné body v nauce – svoboda vůle, proměna podstaty (transsubstanciace) při mši, ospravedlnění (pouhou vírou), božské odůvodnění primátu, úcta svatých, očistec, odpustky a další. Bylo jasné, že Confessio Augustana neodpovídá ani názorům Lutherovým, ani evangelických stavů, ačkoli ji podepsali – v podstatě bylo dílem Melanctonovým.¹²

TOMÁŠ MÜNTZER

Tomáš Müntzer se narodil někdy kolem roku 1490 v Durynsku. Byl vysoce vzdělaný, dokázal číst řecky i hebrejsky.¹³ Původně katolický kněz, kterého Martin Luther roku 1520 doporučil jako faráře do Zwickau. Dostal se tu do těsného styku s laickým okruhem lidové mystiky, tzv. zvikavskými proroky vedenými Mikulášem Storchem, a pod jejich vlivem radikalizoval své názory na reformaci křesťanské víry a církve.¹⁴

Pro svá pobuřující kázání ze Zwickau na Lutherův podnět vyhnán, za což se mu mstil vydáváním hanopisů. Roku 1524 uprchl do Mühlhausenu v Durynsku. Spolu s mnichem Heinrichem Pfeifferem hlásal novou komunistickou Boží říši a požadoval, aby lid vyhubil dosavadní bezbožnou vrchnost.¹⁵

Jako první vystoupil s ideou blízkého příchodu tisícileté říše (chiliasmus), ve které budou všichni „bezbožníci“ zničeni a vládnout budou jen „pokřtění“. Jeho myšlenky našly ohlas v kruzích sociálně utiskovaných rolníků a drobných řemeslníků.¹⁶

Reformaci pokládal za počátek nastolení lidového řádu. Když vypukla německá selská válka (1524), postavil se na stranu revolucionářů a na počátku roku 1525 stanul v čele Durynska, z něhož se pokusil vytvořit centrum selského tábora, ale jeho vojsko utrpělo 15. 5. porážku a on sám byl chycen a popraven.¹⁷

Jeho názory byly kombinací husitského radikalismu, volnomyšlenkářství „svobodného ducha“ a ortodoxní eschatologie. Luterství pro něj bylo zradou pokusu o reformu církve –

¹² Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995, str. 201.

¹³ Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999, str. 248.

¹⁴ Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, str. 384.

¹⁵ Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995, str. 198.

¹⁶ Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995, str. 209.

¹⁷ Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999, str. 496.

prostě jen dalším kompromisem s bezbožným mamonem. Jeho motto znělo: „Necht' meč světcův nevychladne.“ Podle něj byl nový kandidát na post náměstka Kristova prostý lid.

Jeho představa vypadala takto: třídní válku lze vyhrát jedině nesmírným a krvavým vzplanutím, čímsi na způsob varovné apokalypsy předcházející tu pravou, kdy lidské instituce odumřou a kdy parúsie bude znamením počátku vlády věčné a dokonalé. Násilí je tedy v jeho eschatologii nezbytné. Müntzer byl rozbuškou, která odpálila rolnické povstání. Ovšem byl popraven dříve, než svou postapokalyptickou společnost mohl založit.¹⁸ Z evangelia vyčetl požadavek bezvýhradné sociální spravedlnosti a tak vedl se sedláky (považovali se za povolání Lutherem, evangeliem a starým dobrým právem¹⁹) válku proti knížatům.²⁰

Vedle evangelií pokládal za nejdůležitější svědectví víry zjevení (vnitřní osvětlení) jednotlivých věřících a odmítal katolické i protestantské pojetí církve. Zabýval se učením Jana Husa a Jeronýma Pražského a vkládal velké naděje v Čechy, kde se podle jeho názoru poprvé od počátku křesťanství prosadilo evangelium.²¹

Müntzer patří do politicko – revolučního křídla, které chce budovat „Boží, ze všech nejkřesťanštější město“, „Kristovu obec a bratrstvo všech“, království Boží na zemi vojensko – politickými prostředky – prostřednictvím sakrálního teroru, který trestá každé odlišné smýšlení jako „hřích“, pomocí politických čistek a mohutně pojaté a energicky provozované propagandy a válečných tažení.

Ještě pět let po popravě Müntzera se však Luther obával, že by mohla znovu „přijít metla, jako byla ta Müntzerova, jehož duch dosud žije.“²²

MARTIN BUTZER

Martin Butzer se narodil roku 1491 v Schlettstadtu v Alsasku. V 15 letech se stal mnichem. Byl vzděláván „starým způsobem“ (via antiqua) Tomáše Akvinského a zapůsobil na něj Erasmův humanismus. Roku 1518 navštěvoval všeobecnou kapitolu augustiniánských mnichů v Heidelbergu; stal se okamžitým Lutherovým konvertitou.

Roku 1523 se usadil ve Štrasburku a stal se zde předním reformátorem. Štrasburk se stal důležitým střediskem reformace.

¹⁸ Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999, str. 248 – 249.

¹⁹ Heer, Friedrich: Evropské duchovní dějiny, Vyšehrad, Praha 2000, str. 276.

²⁰ Fröhlich, Roland: Dva tisíce let dějin církve, Vyšehrad, Praha 1999, str. 135.

²¹ Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, str. 384.

²² Heer, Friedrich: Evropské duchovní dějiny, Vyšehrad, Praha 2000, str. 276 - 277.

V roce 1546 navrhl zavedení malých skupin duchovního vzdělávání v rámci sboru. Téhož roku se musel Štrasburk vzdát císařskému vojsku a musel přijmout císařovo Prozatímní uspořádání náboženství. Butzer odmítl kompromis a odjel na Cambridge, kde působil jako profesor na královské katedře bohosloví. Tady roku 1551 umírá.

Zabýval se pastorační péčí a reformou učení. Na toto téma napsal i dílo: *Pravá pastýřská péče*. Je jednou z nejdůležitějších prací 16. století na toto téma.

Nezanechal po sobě žádnou skupinu, ale i tak byl jeho vliv značný. Během působení v Cambridgi byl schopen ovlivnit směr anglické reformace, skrze Thomase Cranmera. Největší vliv však měl prostřednictvím Jana Kalvína (ve Štrasburku 1538 – 1541); podařilo se mu ovlivnit jeho myšlení v řadě klíčových oblastí. S nadsázkou je tedy označován jako „otec kalvinismu“.

Značnou část úsilí zaměřil na jednotu církve – přičilo se mu rozdělení a rozmlíšky, často byl považován za příliš smířlivého, což nebudilo velkou důvěru. S velkým nasazením usiloval o smíření mezi protestanty a římskými katolíky.²³ Podle něj není substancí křesťanské víry (substantia Christianismi) žádné dogma či článek víry, nýbrž upřímná a úplná důvěra v Boha a Krista.²⁴

V letech 1539 – 1541 proběhla řada rozhovorů s cílem sjednocení obou stran Německa.²⁵ V Řezně proběhl poslední rozhovor, Butzer na něm prohlásil: „zahájit reformní dílo s papežem je totéž, jako pečovat o bezpečnost cest s lupiči a o mír na mořích s piráty.“²⁶ Tato disputace byla k úspěchu nejbližší, dosáhlo se shody v otázce ospravedlnění vírou. Luther zkritizoval Butzera za velký ústupek.

Snažil se získat novokřtěnce, po celé Evropě byli krutě pronásledováni. Usiloval o smíření s římskými katolíky a s novokřtěnci.

Spor o Kristově přítomnosti ve Večeři Páně rozdělil stoupence reformace do dvou nepřátelských táborů – na luterány a Švýcary. Butzer se snažil mezi stranami působit jako prostředník, protože se domníval, že nauka o transsubstanciaci Luthera byla špatně pochopena – nejde o místní přítomnost. Spjoval prvky Zwingilho a Lutherova postoje. Zůstal věrný reálnému sycení se Kristovým tělem a krví, ale bez jejich skutečné přítomnosti v chlebu a víně. Jeho stanovisko bylo pro Luthera nepřijatelné. Roku 1529 ho Luther jako žáka odmítl.

²³ Lane, Tony: *Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů*, Praha 1996, str. 154 – 156.

²⁴ Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení, ed. McGrath, Alister E., *Návrat domů*, Praha 2001, str. 390.

²⁵ Lane, Tony: *Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů*, Praha 1996, str. 154 – 156.

²⁶ Heer, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*, Vyšehrad, Praha 2000, str. 358.

Roku 1530 s dalšími vytvořil Vyznání čtyř měst – Confessio Tetrapolitana (Štrasburk, Kostnice, Memmingen, Lindau). Bylo to konkurenční vyznání k Augsburskému vyznání. Odmítají myšlenku pouhého vína a chleba.

V roce 1536 proběhla ve Wittenbergu s luterány další diskuze. Butzer podepsal Wittenberskou konkordii, kterou napsal Melanchton, a která zastávala jasně luterský postoj.²⁷

Jeho úsilí o smíření myšlenek Luthera a Zwingliho sice selhalo, nicméně při svém snažení vytvořil sáhodlouhý korpus nauky o spasení, z níž Jan Kalvín, jenž byl jeho žákem, odvodil jasnou a soudržnou alternativu k luteránské variantě reformovaného křesťanství.²⁸

Novokřtění (anabaptisté) – radikální odnož reformace 16. století, jejíž stoupenci odmítli křest v dětském věku a znovu křtili dospělé. Hnutí vycházelo z biblicky motivovaného požadavku dobrovolnosti víry, nezávislosti církve na státu, individuální náboženské svobody a tolerance. Hnutí vzniklo ve Švýcarsku (Konrád Grebel, Michael Sattler) a Německu (Thomas Müntzer, Balthasar Hubmaier, Melchior Hofmann), odkud se rychle rozšířilo zejména do Nizozemí (mennonité) a na Moravu (habáni). Pro svůj radikalismus (komuna v Münsteru 1534 – 1535) byli novokřtění pronásledováni ze strany katolíků i protestantů.²⁹

S Zwinglim jim zůstal společný princip Písma a spiritualismus, zvláště v otázce Večeře Páně a v pojetí svátostí. Již na říšských sněmech ve Špýru r. 1529 a v Augsburgu r. 1530 byly vydány zákony, které novokřtěncům hrozily smrtí. Luther i Melanchton se vyslovili pro tyto zákony. Tomáš Müntzer první vystoupil s ideou blízkého příchodu tisícileté říše, ve které budou všichni „bezbožníci“ zničeni a vládnout budou jen „pokřtění“.

Říše novokřtěnců vznikla v Münsteru ve Vestfálsku. Již v únoru 1534 strhli novokřtění v Münsteru na sebe moc. Všichni „bezbožníci“, kteří se nedali znovu pokřtít, byli vyhnáni. 25.6. 1535 se podařilo město dobýt. Kristova říše v Münsteru skončila po krvavých pouličních bojích, představitelé veřejně umučeni a poté vystaveni v klecích.

Po novokřtěneckých výstřelcích v Münsteru jednak nastalo všude neobyčejně tvrdé pronásledování, jednak došlo k vnitřní změně v samotném novokřtěnctví – radikálové byli

²⁷ Lane, Tony: Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů, Praha 1996, str. 154 – 156.

²⁸ Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999, str. 270.

²⁹ Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, str. 393.

vyloučeni. Roku 1536 se do čela postavil Menno Simons – usiloval o Boží království chápané úplně duchovně.³⁰

Chiliasmus (z řec. Chilíoi – tisíc) – víra, že Ježíš Kristus před koncem světa založí na zemi tisícileté království štěstí a míru, jehož středem bude Jeruzalém.

Jde o křesťanskou adaptaci starozákonní představy o království mesiášově na zemi.

Teologové se opírali o 20. kapitolu Apokalypsy (Zjevení Janovo), kterou vykládali doslovně.

V rané církvi šířili chiliasmus například někteří gnostikové, ale také pravověrnější autoři, jako například Eirénaios. Ostře proti chiliasmu vystoupil Órigenés.

Ve středověku, třebaže vliv Apokalypsy byl značný (například mezi sektáři ve 13. století), se chiliasmus neprosadil.

Za reformace se chiliastické myšlení projevovalo v čisté podobě u anabaptistů, českých bratří a moravských bratří; v Německu jeho ohlasy najdeme v 17. a 18. století v pietismu. Později se chiliasmus šířil v USA a Velké Británii mezi mormony a adventisty.³¹

20. kapitola Zjevení Janova

Spoutání satana a tisíciletá říše

20 Tu jsem viděl, jak z nebe sestupuje anděl, který má v ruce klíč od propasti a veliký řetěz. Zmocnil se draka, toho dávného hada, toho d'ábla a satana, na tisíc let jej spoutal, uvrhl do propasti, uzamkl ji a zapečetil, aby již nemohl klamat národy, dokud se nedovrší těch tisíc let. Potom musí být ještě na krátký čas propuštěn.

Viděl jsem trůny a na nich usedli ti, jimž byl svěřen soud. Spatřil jsem také ty, kdo byli s'ati pro svědectví Ježíšovo a pro slovo boží, protože nepoklekli před dravou šelmou ani jejím obrazem a nepřijali její znamení na čelo ani na ruku. Nyní povstali k životu a ujali se vlády s Kristem na tisíc let. – Ostatní mrtví však nepovstanou k životu, dokud se těch tisíc let nedovrší. – To je první vzkříšení. Blahoslavený a svatý, kdo má podíl na prvním vzkříšení!

³⁰ Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995, str. 209 – 210.

³¹ Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003, str. 311.

Nad těmi druhá smrt nemá moci, nýbrž Bůh a Kristus je učiní svými kněžími a budou s ním kralovat na tisíc let.

Konečné vítězství a soud

Až se dovrší tisíc let, bude satan propuštěn ze svého žaláře a vyjde, aby oklamal národy ve všech čtyřech úhlech svět, Góga i Magóga. Shromáždí je k boji a bude jich jako písku v moři. Viděl jsem, jak vystoupili po celé šíři země a obklíčili tábor svatých a město, které miluje Bůh. Ale sestoupil oheň z nebe a pohltil je. Jejich svůdce ďábel byl uvržen do jezera, kde hoří síra a kde je již dravá šelma i falešný prorok. A budou trýzněni dnem i nocí na věky věků.

A viděl jsem veliký bělostný trůn a toho, kdo na něm seděl; před jeho pohledem zmizela země i nebe a už pro ně nebylo místo. Viděl jsem mrtvé, mocné i prosté, jak stojí před trůnem a byly otevřeny knihy. Ještě jedna kniha byla otevřena, kniha života. A mrtví byli souzeni podle svých činů zapsaných v těch knihách.

Moře vydalo své mrtvé, i smrt a její říše vydaly své mrtvé, a všichni byli souzeni podle svých činů. Pak smrt i její říše byly uvrženy do hořícího jezera. To je druhá smrt: hořící jezero. A kdo nebyl zapsán v knize života, byl uvržen do hořícího jezera.³²

³² Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih, přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon, Zvon, Praha 1991, str. 245.

Literatura:

1. Franzen, August: Malé církevní dějiny, Zvon, Praha 1995.
2. Lane, Tony: Dějiny křesťanského myšlení, Návrat domů, Praha 1996.
3. Johnson, Paul: Dějiny křesťanství, CDK a Barrister and Principál, Brno 1999.
4. Heer, Friedrich: Evropské duchovní dějiny, Vyšehrad, Praha 2000.
5. Filipi, Pavel: Křesťanstvo, Historie, statistika, charakteristika křesťanství, CDK, Brno 1996.
6. Fröhlich, Roland: Dva tisíce let dějin církve, Vyšehrad, Praha 1999.
7. Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení, ed. McGrath, Alister E., Návrat domů, Praha 2001.
8. Judaismus, křesťanství, islám, ed. Pavlincová, Helena; Horyna, Břetislav, Nakladatelství Olomouc, Olomouc 2003.
9. Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih, přeložily ekumenické komise pro Starý a Nový zákon, Zvon, Praha 1991.